

/Валентин Іванович Онопрієнко, Михайло Валентинович Онопрієнко; НАУ, НАН України, Центр гуманітар. освіти, Фізико-Н.А. Ченбай

техн. Навч.-наук.центр. – К.: ДП Інформ.-аналіт. Агентство, 2014. – 447 с.

СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВИННОВАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ
В статье проанализировано становление и перспективы развития информационно-коммуникационных технологий, как важной составляющей инновационного общества и сделано акцент на социокультурном содержании этого вида технологий
Ключевые слова: технологии, информационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, высокие технологии, инновационное общество.

N. Chenbaj

SOCIO-CULTURAL CONTENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN INNOVATIVE SOCIETY

The article analyzes the formation and perspectives of development of information and communication technologies as an important part of an innovative society and focuses on socio-cultural content of such technologies.

Keywords: technologies, information technologies, information and communication technologies, high technologies, innovative society.

УДК 233-426:17.022.1

I.B. Шаврина

РЕЛІГІЙНО-АКСІОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА І ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена аналізу існуючих підходів до осмислення співвідношення цінностей і релігії в житті людини і соціуму. Розглядаються методологічні проблеми функціонування системи цінностей в суспільстві та формування моральності людини.

Ключові слова: людина, аксіологія, релігія, соціум, віра, життєдіяльність, свідомість, психологія, моральність

Актуальність проблеми

У сучасному соціокультурному просторі України, як можна побачити, постійно відбувається переоцінка проекту секуляризації суспільства і панівними стають ті процеси, в яких реабілітується релігія, набуває нового значення, постає важливим соціальною інституцією. Завдяки теоретичному, тобто раціональному, осмисленню традиційні релігії все частіше отримують визнання.

Деякі важливі аспекти, що становлять необхідні передумови та чинники її системного розгляду, певною мірою, досліджувалися у вітчизняній та зарубіжній літературі. Одним із найбільш актуальних аспектів релігії в сучасному суспільстві є її аксіологічна спрямованість. Впродовж усього ХХ століття релігія, філософія, психологія досліджували проблему функціонування цінностей, зміст ціннісних орієнтацій людини і людства. Безперечно, світові війни і соціальні катаклізми змінили уявлення людства щодо цінностей у повсякденному житті, їхнього значення у взаємовідносинах поміж людьми. І сьогодні виникає достатня кількість питань: якими є: мета та сенс життя людини? значення віри для неї? та ін. Очевидно, що ці питання все більше і більше стають актуальними у нашому суспільстві у зв'язку з певною індивідуалізацією людського життя, з тими змінами, які є характерними для суспільства, у якому, фактично, кожний проживає своє життя самостійно, у якому змінився сам характер праці, стосунки з близькими і далекими людьми. Коли брехня постає основою існування суспільства, тоді істина, взагалі, нікого не цікавить, краса перетворюється на ерзац-культуру, а добро існує на рівні абстрактного поняття. Іншими словами, зникають традиції функціонування української спільноти та українського суспільства.

Ступінь розробленості проблеми

Питання цілісного розвитку культури розглядаються сьогодні не тільки в системі наукових понять і категорій. Повсякденна свідомість включається в

етично-світоглядну рефлексію в системі аксіологічних понять та категорій – свободи, віри, гідності особистості, її автономності, індивідуального ставлення до Бога та ін. В українській дослідницькій літературі однією з перших праць у плані дослідження проблем аксіології є праця В.О.Василенка «Цінність і оцінка», яка була видана в 1964 р. Важливим є те, що автор аналізує поняття «цінності» та «оцінки» в контексті життєдіяльності людини.

На думку українського дослідника, цінністю виступає не об'єкт сам по собі, а його значення в плані реалізації потреб людини [2, С. 45 – 50]. Окрім того, автор проводить класифікацію цінностей, виділяє пізнавальні цінності. Важливо також згадати і працю іншого українського дослідника А.О.Ручки «Ціннісний підхід в системі соціологічного знання» [14]. Автор аналізує різні аспекти теорії цінності як однієї зі складових соціології та висвітлює, у який спосіб вони взаємопов'язані. В іншій праці – статті «Природа людини як предмет теоретико-соціологічного дискурсу» – А.Ручка наголошує: «І справді, сьогодне суспільство пропонує індивіду порівняно багато можливостей вибору. В цих умовах людське «Я» стає своєрідною центральною дійсністю. Переваження місцями «Я» і зовнішнього «світу» спричиняє початок суспільства вражень (Erlebnisgesellschaft). Ця обставина стимулює людину до прийняття ролі селекціонера, який вибирає з множини можливостей те, що йому подобається. При цьому вибір серед різних можливостей стає культурним імперативом, майже життєвою необхідністю і навіть сенсом життя. Отже, сучасне розвинене суспільство є суспільством багатьох опцій, а процес індивідуалізації виступає процесом вибору людиною різних опцій» [15, С.28 – 29]. Слід також виділити працю С.Є. Мартинюка «Генезис інформаційної цивілізації» [13], в якій автор ставить гострі питання сучасності про мораль, моральність та цивілізаційні процеси.

У російській науковій думці слід виділити праці Г.П.Вижлецова [3], І.Л.Зеленкової [7], М.С.Кагана [8; 9; 10], Л.М.Столовича [16], М.Б.Туровського [18] та ін. Особливу увагу привертає праця М.С.Кагана «Філософська теорія цінності» [8], в якій автор ґрунтовно досліджує проблему сучасного ставлення до теорії цінностей, особливостей функціонування цінностей в суспільстві. Слід погодитися з твердженням М.С.Кагана, що аксіологія існує рівноправно поруч з такими розділами світової філософії, як онтологія, гносеологія, антропологія, культурологія, етика, естетика та ін. [8, С. 27].

Метою статті є аналіз співвідношення релігії й аксіології, моральності й віри.

Сьогодні, на початку XXI століття, аналіз аксіології як філософського вчення про цінності може мати сенс тільки у пов'язаності зі завданнями формування моральнісної зрілості й світоглядної мудрості, з усвідомленням значення релігії в сучасному житті. Вміння розбиратися у великому арсеналі тих духовних цінностей, що були накопичені людством, вміння відрізнити вічне від тимчасового, більшою мірою залежить від світоглядної спрямованості людини, її здатності до самостійної оцінки явищ і подій. Для дослідника все більше актуально стає вивчення логіки становлення індивідуальної свідомості, значення релігійних і аксіологічних установок у цьому процесі. Сьогодні релігійно-аксіологічна проблематика може, явно або латентно, існувати у різних сферах життєдіяльності людей. За думкою відомого дослідника свідомості людини Х.Дельгадо, «можливість будь-якого керування свідомістю за допомогою фізичних методів викликає заперечення як із моральної, так і з етичної та філософської точок зору, тому що це торкається таких питань, як свобода волі, почуття відповідальності, механізм самозахисту, а також це є загрозою для збереження індивідуальності» [6, С. 214].

Отже, виникає питання: яке значення має аксіологія для релігії? Очевидно, що йдеться про ієрархію цінностей, типологію цінностей, ціннісні норми та ідеали, функції цінностей. Цінності, які виробляло людство, – це такі цінності, які співпадають за своїм змістом із основами життєдіяльності людей, але незалежно від того народу або нації, в культурі якого вони зароджувалися та функціонували. Тобто, йдеться про загальнолюдський характер цінностей. Релігійні цінності передбачали, перш за все, певне ставлення до вищої сили, до Бога. І, більшою мірою, вони теж не залежали від національної приналежності, а саме від ставлення. Таким ставленням могли бути любов, поклоніння, шанування. В такий спосіб через ставлення до вищої сили і завдяки ньому людство створювало себе як суто духовну цілісність.

У первісному суспільстві індивідуальна свідомість тільки народжується, сприяє засвоєнню єдності людини зі своїм родом, але ще є й спротивом для формування індивідуального «я», його емоційної сфери. Як зазначає відомий французький дослідник проблем формування людської свідомості Л.Леві-Брюль у праці «Надприродне у первісному мисленні», «у первісному мисленні, наскрізь містичному і пра-логічному, не тільки дані, але і самі межі досвіду не співпадають з нашими» [12, С. 332].

За його думкою, первісне мислення «живе в світі, у якому завжди діють або є готовими до дії чисельні, повсюдно діючі таємні сили... видимий світ і невидимий світ знаходяться у єдності, й події видимого світу в кожному моменті залежать від сил невидимого. Цим і пояснюється те місце, яке посідають у житті первісних людей сновидіння, віщування, гадання в тисячі різних форм, жертвоприношення, заклинання, ритуальні церемонії, магія» [12, С.338 – 339]. Зв'язок з пращурами, із природою, в такий спосіб, закріплюють у свідомості людини її зв'язок із родом і затримують формування «я». «Я» є аморфним, його кордони виявляються відкритими. Але, що є важливим в аспекті нашої проблематики, це те що цінності роду постають цінностями і для кожного «я».

Новий поштовх для розвитку «я» та формування системи цінностей є поява тих розрізень, що пов'язані з розподілом праці. Природна диференціація обумовила диференціацію соціальну, а ця, в свою чергу, особистісну. Але, слід підкреслити, що процес особистісної диференціації відбувався дуже повільно. Так, у мові стародавніх греків відсутні такі поняття, як «особистість», «індивідуальність», «лице». Безперечно, це стосується доби Гомера, тому що в пізнішому русі грецької історії ми можемо побачити становлення індивідуальності.

В цьому аспекті слід погодитися з положенням Г.В.Ф.Гегеля, який розділяє історію греків на три періоди. Німецький філософ зазначає: «Грецьку історію можна поділити на три періоди: перший із них є періодом вироблення реальної індивідуальності; другий – періодом її самостійності та щастя при зіткненні з попереднім всесвітньо-історичним періодом; нарешті, третій період є періодом занепаду і падіння при зіткненні з наступним органом всесвітньої історії» [5, С. 676]. Аналіз аксіологічних установок у старогрецькій культурі дозволяє виділити три наступні форми, що послідовно змінюють одна одну – страх, сором, провина (совість). Найбільш стародавнім регулятором є страх, це – страх перед пращурами, богами. Сором – це страх перед родом, перед іншими людьми. А те, що стосується провини, – це страх перед самим собою. Особливості переживання вини у тому, що це почуття маніфестує появу механізму саморегуляції, в такий спосіб, вже можна говорити про початок вироблення цінностей з індивідуальним забарвленням.

Якщо йдеться про саморегуляцію у широкому контексті соціальних і духовних змін, тоді це можна уявити як перехід від таліону (інституції кровної помсти) до «золотого правила»: не вчиняй стосовно до інших те, що ти не хотів би, щоб так вчинили стосовно до тебе. Таліон міг виникнути та існувати тільки при знищенні попередніх відносин необмеженої боротьби, як ефективний соціальний порядок тільки в умовах родового суспільства, коли різні спільності знаходилися на однаковому, примітивному рівні, а такий рівень, у свою чергу, не дозволяв цим спільностям вступати у відносини володарювання і підкорення. Отже, на цій стадії група, безумовно, підкоряла собі та розчиняла у собі індивідуальність людини, позбавляла її соціальної своєрідності.

Таліон «Життя за життя, око за око» сприймався як передвизначеність; провина батьків залишалась

покаранням у трьох-чотирьох, або навіть більшій кількості наступних генерацій. Слід зауважити, що при цьому, дієвість таліона не залежала від якостей особистості та індивідуальної долі. Герої ісландських саг, які існували в добу переходу від роду до патріархальної сім'ї, здійснювали акт помсти за смерть члена роду, сім'ї, але при цьому не відчували ненависті й, відповідно, мук совісті після вбивства.

Тільки на більш високому етапі розвитку суспільства індивідуальність, її ціннісні характеристики та ціннісні установки досягають такого рівня, що виступають як здібність до самооцінки вчинків, думок, почуттів, усвідомлення себе самого як «я», а іншої людини – як такої, яка є рівною з моїм «я». Самооцінка – це таке рефлексивне ставлення людини до самої себе, коли її «я» виступає водночас і суб'єктом, і об'єктом самоаналізу. Це відношення фіксується в переживаннях і поняттях «сорому», «гідності», «совісті» та ін., які фіксують становлення здібності людини у власних судженнях спиратися на уявлення про цінності в конкретному суспільстві.

Зміни у розвитку системи цінностей, у самосвідомості яскраво простежуються в еволюції такого феномену як муки совісті. Перш за все, слід наголосити на тому, що для появи совісті є необхідним достатньо високий рівень усвідомлення власної індивідуальності, здатності людини мислити саму себе як члена певної спільноти. Переживання совісті мають свою специфіку в різних історичних періодах. Так, наприклад, якщо у драмі Есхіла «Орест» муки героя викликані переслідуванням з боку богинь Еріній, які є втіленням совісті, то страждання Ореста у драмі Еврипіда викликані, головним чином, муками совісті. Отже, совість постає як ціннісна орієнтація і на певному етапі руху людства, вона виступає не як інтровертний, а як екстравертний механізм. Відомий український філософ С.Б.Кримський у праці «Запити філософських смислів» обґрунтовує наступне положення: «Ціннісно – смисловий універсум людини як діяльно-творче буття – темпоральне, тобто задане в часі, ходю людської історії. Мірою просування останньої змінюється не тільки масштаб ЦСУ (ціннісно-смислового універсуму – І.Ш.), його «об'єм», але й ґатунок моделей, його репрезентантів, – увесь культурний ландшафт осмисленого буття» [11, С. 32]. Безперечно, це положення має принципово важливе значення для дослідження релігійних та аксіологічних орієнтацій в багатьох традиціях.

Існують теоретичні поняття, для пояснення яких необхідно лише декілька слів й їхній сенс охоплюється нами, але й існують і такі, яким присвячено багато праць, але вони не постають від цього більш прозорими. Йдеться про поняття «свідомість», яке виступає як частина психіки. Порівняно з релігійним розумінням свідомості як «Божественного дару», який містить «усвідомлення себе як раба Божого в Божому Царстві», наукове обґрунтування вказує на декілька важливих характеристик змісту свідомості як психічного багатоконпонентного процесу. Йдеться про розуміння та відтворення оточуючого середовища у думках; усвідомлення часу – послідовності станів дійсності; усвідомлення свого життя та його цінностей; контроль за власними психічними явищами: керування вла-

сною поведінкою у взаємопов'язаності з цінностями, які існують у соціумі у певному проміжку часу; впливами на поведінку інших людей.

Важливим також є те, що процес філогенетичного розвитку нашої свідомості відшукав свій своєрідний вираз у філософії Г. Гегеля, у якому вірно охоплена логіка історичного руху індивідуальної свідомості. «У своєму утворенні або русі самосвідомість проходить, – зазначає німецький філософ, – три ступеня: 1) пожадливість (*Begierde*), яка пов'язана зі спрямованістю свідомості на інші речі; 2) відносини володарювання і рабства, що пов'язані зі спрямованістю свідомості на інше, на самосвідомість, яка є рівною їй; 3) всезагальна самосвідомість, що впізнає себе в інших самосвідомостях і тому визнає себе рівною ним, як і вони визнають себе рівною ній» [4, С. 85].

І далі Г. Гегель продовжує свою думку: «В плані цієї своєї сутнісної всезагальності самосвідомість є для себе реальною тільки тоді, коли вона усвідомлює в іншому своє віддзеркалення (я знаю, що інші знають мене у якості самих себе) і, належачи як чиста духова всезагальність родині, батьківщині та ін., знає себе як *сутнісну самість*. (Ця самосвідомість – Груне усіх чеснот, любові, гідності, дружби, хоробрості, всілякої самовідданості, всілякої слави та ін.» [4, С. 90]. Слід погодитися з думкою сучасних українських дослідників Т.Аболіної, М.Єрмоленка, О.Кисельова та ін., яка викладена у колективній монографії «Етос і мораль у сучасному світі» [1], що «якщо застосовувати Гегелеву методологію до вивчення моральної сфери, то феноменологію морального духу можна описати за допомогою таких понять, як «свідомість», «самосвідомість», «абсолютний суб'єкт». На найабстрактнішому рівні слова «хороше/погане», «добро/зло» містять у собі конкретні емпіричні конотації, вони з самого початку осягаються як властивості самих речей, що діють на людину або добре, або зле. І людина в безпосередньому спогляданні осягає якості цих предметів» [1, С. 13].

Враховуючи вищезазначене, можна зафіксувати те, що розмисли над природою совісті, муками совісті – перша історична форма моральної рефлексії, поява ціннісної природи в орієнтаціях людини.

Можна також говорити про становлення феномену моральної рефлексії як усвідомленої потреби звільнитися від мук совісті, а також дати поради іншим людям: що і як слід робити, щоб не відчувати те, що відчувало моє «я»; що і як слід робити, щоб позбавитися почуття провини, постійних докорів совісті. Все більш диференційованими стають позначення різних переживань індивідуальної свідомості, більш диференційованими постають цінності людини. Цей процес, слід підкреслити, не закінчився й дотепер.

Так, наприклад, в англійській мові до XVII ст. існувало тринадцять варіантів позначення поняття «self». З XVII століття відбувається уточнення кожного поняття, розкриття «суб'єктивності» як «існуючої у самій собі», такої, що існує в свідомості людини, як наповнення людської свідомості ціннісними смислами. Мова стає яскравим висвітленням історичного розвитку індивідуальної свідомості, вона дозволяє прослідкувати форми моральної рефлексії, а також динаміку ціннісних орієнтацій людини.

Слід зазначити, що моральна рефлексія – це діяльність свідомості у процесі дослідження власних дій, мотивів та ціннісних орієнтацій. В якості її характерної особливості слід виділити самоаналіз моральної свідомості та поведінки, а в результаті такого самопізнання і відбувається обґрунтування моральних потреб, позицій, інтересів, рішень. Відомий мислитель П.Тейяр де Шарден у праці «Феномен людини» зазначає, що «...ми починаємо розуміти, що дещо розвивається у світі через наше посередництво, мабуть, навіть, за наш рахунок. І що найважливіше, що в цій великій грі ми водночас гравці, карти та ставка. Ніхто не продовжить її, якщо ми підемо від столу. І ніхто не може примусити нас залишитися за столом. Чи варто грати, чи ми обдурені?... Питання це ледве сформульоване в серці людини, яка звикла за сотні століть «марширувати». Висловлено це пошепки, але вже відчутно, це питання з необхідністю провіщує близький гуркіт» [17, С. 183].

Висновки

Моральну рефлексію не можна ототожнювати з феноменом совісті: совість – це «неусвідомлений гнів людини на саму себе» (Гегель), це постійна раціонально-емоційна самооцінка власних вчинків у відповідності до розуміння системи цінностей в суспільстві, до морального ідеалу. Така раціонально-емоційна самооцінка проявляється в емоційних переживаннях людини – у почутті сорому, страху, непевності, а рефлексія – це раціональний процес діалогу людини із самою собою.

Моральна рефлексія – це раціональний процес самороздвоєння, суперечки людини із самою собою для обґрунтування власних цінностей, для обґрунтування власної моральної позиції, процес самовиправдання через протиріччя, суперечка у думках зі своїм «іншим Я». Цю особливість мислення обґрунтував Л.Фойєрбах, який підкреслював, що «для доведення потрібні два обличчя; мислитель роздвоюється у доведенні; він сам із собою перебуває у суперечності, й тільки тоді, коли думка відчула і подо-

лала цю суперечність із самою собою, вона є доведена. ... Діалектика не є діалогом умоглядності... але діалогом умоглядності з досвідом» [19, С. 73].

Список літератури

1. Аболіна, Т.Г. Етичні норми і цінності: проблеми обґрунтування / Аболіна Т.Г., Ермоленко А.М., Кисельова О.О., Малахов В.А. – К.: Стило, 1997. – с. 24 – 79.
2. Василенко, В.О. Цінність і оцінка. – / В.О.Василенко. – К.: Вища школа, 1964. – 160 с.
3. Выжлецов, Г.П. Аксиология культуры / Г.П.Выжлецов. – СПб.:Алетейя, 1994. – 312 с.
4. Гегель Г. Феноменология духа. Наука об опыте сознания // Гегель Г. Феноменология духа. Философия истории./ Г.Гегель. – М.: Эксмо, 2007. – с. 7 – 476.
5. Гегель Г. Философия религии /Г. Гегель – В 2-х т. – М.: Мысль, 1976. – Т.1. – 532 с.
6. Дельгадо, Х. Мозг и сознание. – / Х.Дельгадо. – М.: Прогресс, 1971. – 289 с.
7. Зеленкова, И.Л. Проблема смысла жизни./ И.Л.Зеленкова – Мн.: Знание, 1994. – 124 с.
8. Каган, М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). – / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
9. Каган, М.С. Философия культуры. – / М.С.Каган. – СПб.: Ювента, Наука, 1996. – 287 с.
10. Каган, М.С. Философская теория ценности. – / М.С.Каган. – СПб.: Ювента, Наука, 1997. – 255 с.
11. Кримський, С.Б. Запити філософських смислів. – / С.Б.Кримський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
12. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении./Л.Леви-Брюль. – М.: Педагогика – Пресс, 1999. – 608 с.
13. Мартинюк, С.Є. Генезис інформаційної цивілізації// С.Є.Мартинюк. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 192 с.
14. Ручка, А.А. Ценностный подход в системе социологического знания. / А.А.Ручка. – К.: Наук. думка, 1987. – 167 с.
15. Ручка, А.А. Природа людини як предмет теоретико-соціологічного дискурсу/А.А.Ручка. – Методологічні проблеми культурної антропології та етноантропології. – Збірник наук. праць. – К: Ін-т культури НАМ України, 2011. – С. 20 – 31.
16. Столович Л.Н. Красота. Добро. Истина. Очерк истории эстетической аксиологии./ Л.Н.Столович. – М.: Наука, 1994. – 236 с.
17. Тейяр де Шарден, П. Феномен человека / П.Тейяр де Шарден. – М.: Прогресс, 1992. – 180 с.
18. Туровский, М.Б. Философские основания культурологии /М.Б.Туровский. – М.: Наука, 1997. – 237 с.
19. Фейербах, Л. История философии // Фейербах Л. Собрание произведений в 3-х т. – Т.2. – М.: Наука, 1967. – с. 12 – 127.

И.В. Шаврина

РЕЛИГИОЗНО-АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА И ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

Статья посвящена анализу существующих подходов к соотношению ценностей и религии в жизни человека и социума. Рассматриваются методологические проблемы функционирования системы ценностей в обществе и формирования нравственности человека.

Ключевые слова: человек, аксиология, религия, социум, вера, жизнедеятельность, сознание, психология, нравственность.

I. Shavrina

RELIGIOUS AND AXIOLOGICAL ISSUES AND HUMAN LIFE ACTIVITY

The article is devoted the analysis of the existent going near correlation of values and religion in life of man and society. The methodological problems of functioning of the system of values in society and forming of morality of man are examined.

Keywords: man, axiology, religion, society, faith, vital functions, consciousness, psychology, morality.

УДК 111.852:316.324.8 (045)

Л.І. Мокляк

ЕСТЕТИЧНЕ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті здійснено аналіз місця й ролі естетичного у системі соціальних відносин інформаційного суспільства.

Ключові слова: соціальні відносини, естетичне, естетичні відносини, естетична діяльність, естетичний ідеал, естетичні цінності.

Вступ

У країнах перехідного типу, до яких належить Україна, інформаційна складова грає особливу роль

як у державному управлінні суспільними процесами, так і в життєдіяльності окремих соціальних груп і членів суспільства. Сучасні трагічні події, що